

אור השכל

גליון בית המדרש עיון למחשבה. משיעורי הרב יצחק לאווי

שבת פרשת כי תצא י"ג אלול תשפ"ה • גליון ג'

פרק ב: הבעיה ביחס ליסודות התורה וביחס לפרשנות התורה

(א) סיכום הבעיה

בפרק הקודם הצגנו שתי דעות אודות הרמב"ם: או שהיה 'מאמין/תיאולוג', או שהיה 'חוקר/פילוסוף'. הסברנו כיצד עבור הנבוכים, מי שעבורם כיוון באמת הרמב"ם את דבריו, לא ייתכן תועלת בדבריו באף אחד משתי הפירושים. מבחינת ה'דתי' המוחלט, השקוע בוודאות דתי ואיננו מעלה על דעתו אפשרות אמיתית לפקפק בה, והוא גם חושב שהרמב"ם היה דתי כמוהו, אין ספק שהרמב"ם היה 'מאמין'. אם פרשנות זו נכונה, נמצא שאין בדברי הרמב"ם תועלת בדבריו לנבוכ המחפש שכבר עלה בדעתו פקפוק, אלא אם ירצה שישקרו לו וישכנעו אותו באופנים בלתי אמיתיים.

(כאן יש מקום לדון, אם באמת הדרישה להתחלה 'נקייה' פוטר את המסתפק מלקחת ברצינות דברי מי שאין לו התחלה כזו, שהרי יש לטעון שיש לשמוע את הראיות ממי שאמרו גם אם לאומרו יש הטיות, נבחן את הראיות מצד עצמם. וראיתי מי שטען <http://philosophyofreligion.org/?p=525190>) שאין זה נהוג לדרוש את הנקיות הזאת מן הטוען טענה בעד כל דבר בעולם אלא בהגנה בעד הדת, ואילו בדיונים הנהוגים שבעולם ברור שלכל טוען יש הטיות והמבקשים לשמוע את האמת מנסים לברור את הצודק מכל טענה. (וראו תשובה לדבריו פה <https://philosophyofreligion.org/?p=525205> ודיון פה <https://dailynous.com/2018/05/07/apologetics-charge-philosophy-religion/>). אמנם גם אם ניתן לפעול כך, עבור הנבוכ יש כאן בראשונה שאלה של אימון, אם כל עיקר ההצגה שיש כאן פילוסופיה שקרית, הרי זה מערער את כל המוטיבציה לעיין בדבריו, כאשר המבוקש של הנבוכ בראשונה איננו אם אפשר לעשות קיים הכי טוב

בעד התורה, אלא אם יש לה סיכוי דווקא מבחינה 'נקייה'. וההבטחה של דמויות כמו הרמב"ם הוא לכאורה בדיוק כזה שיש אפשרות כזאת, ואם איננה, נפלה כל משיכתו. תשובה יותר עמוקה תצטרך לדון ביחס המקורי של כל חשיבה אל הדעות המוקדמות, ולזה נבוא בהמשך) ואילו מבחינת ה'פילוסוף' המוחלט, אסור שיהיה שום דבר בנוי על קבלת הכתוב או המסורת אך כל דבר צריך להתחיל מתוך חקירה חופשית, ולפיכך גם קשה לו להבין איך ייתכן מי שאומר שהוא פילוסוף, אך בפועל מאמין בתורה, אשר מהותה הוא בעיניו דבר של קבלה שאפשר לקבלה או לא לקבלה ולא דבר של פילוסופיה. ומתוך כך הוא מסיק או שהרמב"ם לא היה 'פילוסוף' כנה, או שאם הוא הוא 'פילוסוף' כנה, שהצגתו את עצמו כמאמין בתורה הוא דווקא השקר שהוא מטעה את מאמיניו בכך. בין כך ובין כך, שוב אין תועלת לנבוכ המבקש לדעת אם יש בתורה דבר אמת לשני הפירושים הללו על דעת הפילוסוף.

התועלת היחידה המתקבלת ממציאות הרמב"ם אחר המבוכה הזו, הוא להשתמש בסמכות הרמב"ם, וכאן באופן הפוך ה'מאמין' ישתמש בסמכותו ופרסום שמו כפילוסוף, ויטען, 'אין מה להקשות על האמונה הרי הפילוסוף הגדול הרמב"ם כבר יישב את כל הקושיות'. (וזאת למרות שהוא מאמין שהישוב הזה לא היה כי אם לסתום פי מקטרגים ולא באמת, וכן הוא עושה בדיוק כמו שהרמב"ם עושה לדעתו). ואילו ה'פילוסוף' ישתמש בסמכותו ופרסום שמו כסמכות תורנית, ויטען על כל דבר מחודש שהוא רוצה להאמין 'הנה הרב הגדול רבי משה בן מיימון כבר האמין ככה או התיר להאמין ככה'. (וזאת בניגוד שהוא

מאמין שהרמב"ם עצמו לא באמת האמין בתורה, וכן הוא עושה בדיוק כמו שהרמב"ם עשה לדעתו).

(ב) הסכמת המאמין המוחלט עם הכופר המוחלט בפירוש הרמב"ם

כדאי לשים לב שיש כאן משהו אירוני, כי האירוניה הזאת תחשוף לנו הנחת יסוד בסיסית המנוגדת להנחות היסוד הבסיסיות של המבוכה הזאת, אשר שניהם אינם חושבים במובן יסודי כמו שחשב הרמב"ם עצמו וכמו שחשבו הפילוסופים עצמם. בפנינו מציאות שבו גם ה'מאמין' המוחלט וגם ה'פילוסוף' ה'כופר' המוחלט, שניהם אוחזים בתפיסה אחת, אלא שהם אוחזים בו מצדדיו ההפוכים. הדבר המוסכם על שניהם הוא שבמובן הכי יסודי לא תיתכן השלמה בין האמונה ובין הפילוסופיה. שכן הגדרת האמונה שהוא בעיני שניהם קבלת התורה באופן סמכותי, הוא היפך הגדרת הפילוסופיה שהוא שקילות כל דבר במאזני השכל. כל ההבדל ביניהם הוא באיזה צד הם בוחרים, וממילא באיזה צד הם מפרשים את הרמב"ם. הדתי בוחר באמונה על פני הפילוסופיה, ומפרש בהתאם לכך את הרמב"ם, לפי אמונתו שהרמב"ם היה צדיק. ואילו הכופר בוחר בפילוסופיה על פני האמונה, ומפרש בהתאם לכך את הרמב"ם, לפי אמונתו שהרמב"ם היה חכם.

(ג) אותו הדילמה ביחס לפרשנות הפילוסופית של התורה כל הדיון הזה הוא הן על השאלה הראשית, האם אחיזת הרמב"ם בעיקרי התורה היא אמונית או פילוסופית, והן על השאלה הנוספת שהוא תולדת השאלה הזו, אבל המוטיבציות הבסיסיות לשיטות השונות שבה דומים. בנוסף למה שהרמב"ם טוען שבידו הוכחות פילוסופיות לאמיתות התורה, הוא גם מפרש חלקים רבים מן התורה באופן המתאים לאמיתות הפילוסופיות. חלק מן הפירושים הללו התקבלו על דעת הקוראים כפירושים סבירים במקורות וחלקם נראים להם מאולצים. ועל החלקים הנראים יותר מאולצים או יותר

רחוקים מפשטות האמונות מתנהלים מחלוקות יסודיות מאז פרסום כתבי הרמב"ם ועד היום, הן על אמיתות הפירושים ואפשרותם, והן על פירוש כוונת הרמב"ם בהם.

אמנם באופן יסודי, כל עיקר הטקטיקה הזו צריכה עיון, ומצד אותה הדילמה שהצגנו, אם האמת המובילה אותנו הוא הוראת השכל, מה טעם בפירוש התורה לפיה. ואם האמת המובילה אותנו הוא הוראת התורה, מי התיר לנו מתוכה לפרשה כפי הוראת השכל. אמנם נכון הדבר שבהכרח כל ספר צריך פירוש ואפשר לפרשה בפנים שונים, עדיין - יטענו הטוענים - אם היינו באמת מאמינים בתורה, לא היינו לוקחים אמת-מידה לפירושה מתוך השכל החיצוני לה אלא מתוך אילוציה הפנימיים. אם כן כל עיקר פרשנות התורה לפי האמת הפילוסופית נראית כפוסחת על שני הסעיפים ללא הצדקה מספקת, אלא או שיש לפרש את התורה כפי אמות-המידה שלה עצמה, או שיש להאמין במה שיורה השכל מבלי הזדקקות לתורה כלל.

(ד) רעות הדתיים ביחס לפרשנות התורה על פי הפילוסופיה

וגם פה נחלקו המחנות באותה החלוקה, הצד הדתי אומר בוודאי האמת הוא שיש להאמין בתורה בלבד ולהשתמש בה בלבד כאמת המידה לפירושה, ולגבי פירושי הרמב"ם המוציאים את התורה לכאורה מידי פשוטם בשל העדפה פילוסופית, נחלקו הדרכים והשיטות, ונמנה את האופנים (א) על חלקם הם אומרים שאינם באמת בשל העדפה פילוסופית אלא הם פרשנות כנה בתוך התורה, וזאת למרות הצהרות הרמב"ם המפורשות להיפך. (ב) על חלקם הם אומרים שלא ייתכן שהרמב"ם התכוון לפרש את התורה באופן כה רחוק מפשוטו, והם מפרשים אותו כאילו לא אמרם. (יש כאן לעתים של הרמב"ם עצמו לעתים מידי פשוטו מחמת אמונות חיצוניות לכתוב אצלו). (ג) על חלקם הם אומרים שאכן אמרם הרמב"ם אבל

לא התכוון שזה הפירוש היחיד אלא גם פירוש אחד אפשרי או חלקי, ועדיין הפירוש הפשוט גם הוא נכון. (ד) ועל חלקם הם אומרים שלמרות שאמרם הרמב"ם לא התכוון לפירוש הזה באמת אלא בכדי לדחות על ידה את המקשים, והוא עצמו לא סבר לה חלילה. (ה) ויש כאלה האומרים שאכן אמרם הרמב"ם מפרש ככה, אבל אין הלכה כמותו, מפני שאין הפוסקים שלאחריו מסכימים להוצאות הכתוב מידי פשוטו. (ו) ויש כאלה המעיזים גם לומר בפירוש שהרמב"ם לא צדק בכך, והפילוסופיה היטתו לדחות את פשט התורה מסיבות בלתי מוצדקות.

(ה) דעות הפילוסופיים ביחס לפרשנות התורה על פי הפילוסופיה

והצד הפילוסופי אומר בוודאי האמת הוא שיש להאמין בפילוסופיה בלבד והשכל בלבד הוא אמת המידה לאמונה, ואם כן אליבא דאמת אין צורך בפרשנות התורה או שום מקורות סמכותיים להתאימם לזה. ואם הוא חושב שהרמב"ם גם הוא היה פילוסוף ובכל זאת פירש את התורה בדרך פילוסופית, הוא מוכרח להסיק שלא היה זה מסיבה פילוסופית אלא מסיבה אחרת, כלומר שהרמב"ם ביקש לשכנע את המאמינים בתורה באמיתות הפילוסופיות על ידי שירמה אותם שכך כתוב בתורה. וכאן ייוולד לו ספק מקביל לספק שהעלנו בסוף הפרק הראשון (אות ה), ובאופן הפוך. שם אמרנו שבפשטות הדתי סובר שטוב לרמות למען הדת והפילוסוף אומר שלא טוב. וכאן נראה בפשטות שהפילוסוף יסבור שטוב לרמות למען הפילוסופיה ואילו הדתי יאמר שלא טוב. וכמו שם ייתכנו בזה חילוקים גם לפי הפילוסופיה אם נכון לרמות, הן לפי שיש ספק אם הפילוסופיה מייעדת את דבריה לכל אחד או לאנשי סגולה מיוחדים בלבד, והן לפי שיש ספק אם טוב לבני אדם להאמין במסקנות הפילוסופיות שלא בדרך ההגעה אליהם דרך האימות השכלי.

(ו) הסכמת המאמין המוחלט עם הכופר המוחלט על אופן פירוש התורה כמו כן, לפי דעת פילוסופים הסוברים שהתורה במהותה אין לה דבר עם הפילוסופיה וכל עניינה הוא באמונה בלבד, נמצא שגם הם סוברים שהאופן הנכון לפירוש התורה הוא בדיוק באותו הדרך שהמאמין המוחלט סובר, כלומר אם אין בבסיס התורה אמת פילוסופית אלא אמת תורנית, אם כן הדרך הראויה לפרש את התורה הוא מינה ובה בלבד, מבלי לערב בתוכה שיקולים פילוסופיים הזרים לה.

וכאן הגענו אל הסכמה מוזרה שניה, בנוסף אל ההסכמה הראשונה שהערנו עליה שבו גם המאמין המוחלט וגם הכופר המוחלט מסכימים שהאמונה והפילוסופיה צרות מוחלטות זו לזו אלא שכל אחד בוחר לו קרן אחד בדילמה. מצאנו כאן שגם ביחס לאופן פרשנות התורה הם שותפים להנחה אחת, באשר גם המאמין המוחלט וגם הכופר המוחלט מאמינים שדין התורה להתפרש מתוכה בלבד, ומבלי עירוב שום שיקול שכלי. אלא שנחלקו בסיבותיהם לכך ההפוכות זו מזו. המאמין המוחלט לפי שהוא שם את התורה 'מעל' השכל, וסובר שאין לשכל מבוא בענייניה לפרשה על פיה. והכופר המוחלט לפי שהוא שם את התורה 'מתחת' או 'לצד' השכל, וסובר שאין לתורה מבוא בענייני השכל. גם הסכמה זו ראוי לה שתעורר אותנו להבין שאנחנו מפספסים משהו יסודי. שהרי הרמב"ם וכל בית מדרשו, איך שלא נפרש את פרטי דבריהם, בוודאי מכחישים את כל עיקר ההסכמה הזו, ועלינו להשתדל להבין הייתכן כדבר הזה.

(ז) אפשרות הבהנת הריון באמת מהריון בפרשנות כדאי להעיר כאן שלכל אורך דברינו אנחנו כורכים בנשימה אחת שני שאלות שונות, הראשונה הוא מהו הדרך האמיתית ללכת בה, והשנייה הוא מה דעתו של הרמב"ם. הסיבה שאנחנו כורכים אותם הוא לפי שהם בדרך כלל נכרכים יחדיו

בשיחות הללו וחשוב להבין את הדיונים הללו כפי שהם בפועל כקשורים זה לזה. אבל תיאורטית, וכך גם בפועל אצל יחידים משני המחנות, ישנם המוכנים לחלק ביניהם. יש דתי החושב שאכן האמת הוא שיש להאמין, אבל הרמב"ם היה בלתי מאמין, כפי העולה מכתביו וכפירוש הפילוסופי בו, ומתוך כך הוא אכן דוחה את הרמב"ם כסמכות דתית. ויש פילוסוף החושב שאכן האמת הוא שיש לחקור, אבל נראה לו שהרמב"ם באמת היה מאמין ולא פילוסוף, ומתוך כך הוא אכן דוחה את הרמב"ם כסמכות פילוסופית. בדרך כלל, בגלל הנטייה של בני אדם לנכס לעצמם את דעות בעלי הסמכות, כל אחד מפרש את דרכו בתוך הרמב"ם, אבל יש יוצאים מן הכלל.

כמו כן לגבי השאלה המשנית, תיתכן דרך המחלקת בין האמת כפי שהוא ובין אופן הפירוש הנכון של התורה עצמה. כלומר לעיל אמרנו שהמאמין המוחלט ממאן בפירוש התורה לפי השכל לפי שהתורה מעל השכל אצלו והכופר המוחלט להיפך. אמנם ייתכן גם אחד משתי המחנות שדווקא יקבל את פירוש התורה לפי השכל במידה מסוימת, וזאת לא לפי

שהשכל מעל התורה אלא לפי שהוא חושב שישנם מידות נכונות לפרש בהם את התורה, או אף כל טקסט אחר שבעולם, ואחד מן המידות הללו הוא השימוש בשכל. כמו כן ייתכן אחד משתי המחנות שיכחיש את אפשרות פירוש התורה לפי שכל חיצוני לה, מתוך שהוא מאמין שאין זו דרך נכונה לפרש את התורה או כל טקסט שבעולם בהתאם להנחות שכליות חיצוניות לה, וכי כל טקסט דינו להתפרש על פי עצמו בלבד ללא עירוב חיצוני.

מעבר לפרק הבא

בכדי להמחיש את כל זה, ולהשתמש ברקע נציג כאן דוגמאות לשתי השיטות הכלליות, מאמינים האומרים שאין לחקור ושממילא הצגת הרמב"ם את עצמו כפילוסוף לא היה אלא לפנים, וכופרים המאשימים את הרמב"ם באותה ההאשמה בדיוק. הדוגמאות יכרכו כאחד הן את השאלה הראשית והן את תולדותיה ועל כן הקדמנו את הסברת יסודות שניהם בכדי שנוכל להבחין. והיות שהתארכו ההקדמות נעסוק בכך בפרק הבא.

המאמר מבוסס על הנלמד בשיעור 'דרך הקבלה ממעלה למטה ודרך הפילוסופיה ממטה למעלה וההשוואה ביניהם'.

שיעור א' בסדרה 'שמונה פרקים להרמב"ם - אידיש'. קוד SPY001

פנינים

אמר החכם "בני אדם מעריכים הערכה יתירה מדי את שאפשר לפעול בשנה, והערכה פחותה מדי את שניתן להשיג בשלש שנים" ייתכן שבכוונה זו חילק הרמב"ם את ענין התשובה שהוא בהלכות תשובה, מענין השופר שהוא בהלכה לעצמה, להורות כי דבר התשובה הוא ארוך יותר משנה אחת, ואין ביכולת השופר בשנה אחת כי אם לפעול התעוררות, אבל התעוררות זו הוא לא על השינוי בשנה זו כי אם על שינוי שיש לחשוב עליו לתקופות של מספר שנים יותר, ואילו זכינו היה לנו שופר של יובל שהוא תקופת חיים שבאמת יש בה שינויים (מהרי"א).

וכתב הרש"ש (נהר שלום לט, ב) "בראש השנה תחילת תיקון והמשכת המוחין דאב"א לזו"ן הכוללים דזו השנה הנכנסת, ונסירה והמשכת מוחין דפכ"פ לזו"ן דשנה שעברה, והמשכת החסדים וזיווג דשמחת תורה לזו"ן דשנת אשתקד". הרי כי באמת כוונות ראש השנה למרות שנראים בשנה אחת מתחלקים לפחות לעבודת שלש שנים, אם כן הוא גם לפי האמת כפי הפשט. (מהרי"ל) (מלימוד משנה תורה הלכות שופר)

סדר השיעורים - פרשת כי תבא תשפ"ה

שיעורים חיים

יום שלישי: שיעור במורה נבוכים פרק ע"ב בזום (עברית)

בשעה 1:30

יום שלישי: שיעור לקראת הימים הנוראים בפניו טאוונס (אנגלית)

בשעה 7:30

יום רביעי: שיעור שמונה פרקים בלעיקוואד

בשעה 8:30

ליל שישי: שיעור בשמונה פרקים בבארא פארק

בשעה 8:30

לכל השיעורים והמאמרים ועוד

yitzchoklowy.com